

MEHMET EMİN BEY'İN GAZELLERİ VE BU GAZELLERE YÖNELİK MUALLİM NACI'NİN DEĞERLENDİRMELERİ

Öz: Mehmet Emin Bey 1862 yılında dünyaya gelmiştir. Onun çok genç yaşta yazdığı gazeller devrin ediplerince takdir edilmiştir. 21 yaşında vefat eden şair, 1883 ve 1884 yılları arasında *Tercüman-ı Hakikat*'te "Aşkî" ve Hümâyî" mahlaslarıyla gazellerini yayımlamıştır. Aşkî mahlasıyla yayımladığı gazellerinde "Âbid Aşkî" müstear ismini kullanmış, daha sonra gazeteye gönderdiği bir mektupta gerçek adının Mehmet Emin olduğunu açıklamıştır. *Tercüman-ı Hakikat*'in edebî içeriğini yöneten Muallim Naci, bu "nevheves şairin" gazetede yayımlanan on gazeline hem yapı hem de içerik açısından değerlendirmelerde bulunmuş ve şairi gazel yazmaya teşvik etmiştir. Çalışmada Mehmet Emin Bey'in gazelleri, *Nevbahârım* adlı eseri temel alınarak mana ve yapı bakımından değerlendirilmiştir. Daha sonra Muallim Naci'nin şairin *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayımlanan bazı gazellerine dair yaptığı değerlendirmeler Latin esaslı Türk harflerine aktarılıp incelenmiştir. İncelemede şairin gazellerine Muallim Naci'nin yaklaşım tarzı ortaya konmuş, buradan hareketle de ilgili dönemde edebî değerlendirmelerin odaklandığı noktalar, Mehmet Emin Bey'in gazellerine yazılan değerlendirmeler üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tercüman-ı Hakikat, Mehmet Emin Bey, Muallim Naci, Gazel, Edebî Eleştiri.

Ghazals of Mehmet Emin Bey and Muallim Naci's Assessments About These

Abstract: Mehmet Emin Bey was born in 1862 and his ghazals which he wrote at a very young age were appreciated by poets of that period. The poet, who died at the age of 21, published his ghazals in *Tercuman-i Hakikat* with the pseudonyms "Aşkî" and "Humâyî" between 1883 and 1884. He used the pseudonym Abid Aşkî in his ghazals published with the name of Aşkî, and later stated in a letter he sent to the newspaper that his real name was Mehmet Emin. Muallim Naci, who directed the literary content of *Tercuman-i Hakikat*, evaluated the ten ghazals of this "nevheves (enthusiastic) poet" in terms of both structure and content and encouraged him to write ghazals. In the study, the ghazals of Mehmet Emin Bey will be examined in terms of meaning and structure based on his work *Nevbahârım*. Besides this, Muallim Naci's evaluations about some ghazals of the poet published in the newspaper *Tercuman-i Hakikat* are transferred to Latin letters and will be analyzed. In this analysis, Muallim Naci's approach to the poet's ghazals will be revealed, and from this point on, the focus of literary evaluations in the relevant period will be determined through the commentary written on Mehmet Emin Bey's ghazals.

Keywords: Tercüman-ı Hakikat, Mehmet Emin Bey, Muallim Naci, Gazel, Literary Criticism.

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TÜRKOLGY RESEARCH
49. SAYI / VOLUME
2021-BAHAR / SPRING

Sorumlu Yazar Corresponding Author

Dr.
Fatih YERDEMİR

Gazi Üniversitesi
TÖMER

fatihyerdemir@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3147-5012

Gönderim Tarihi
Received
22.03.2021

Kabul Tarihi
Accepted
02.05.2021

Atf
Citation

YERDEMİR, Fatih (2021), "Mehmet Emin Bey'in Gazelleri ve Bu Gazellere Yönelik Muallim Naci'nin Değerlendirmeleri" *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (49) 169-188.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

Klasik şiirde edebî mahsulün eleştirilmesi daha çok edebî metnin parçalarının değerlendirilmesi üzerine kurulmuştur. Bir gazelin, bir şiirin, bazen bir beyit ve hatta bir kelimenin doğrusu, yanlışı; güzeli, çirkini ek-seninde yoğunlaşan bu değerlendirmeler, daha çok öznel değerlendirmelerdir. Prof. Dr. Harun Tolasa'ya göre her devrin bir edebî eleştirisi vardır, doğrudan bir edebî eleştiri eseri olmasalar bile tezkireler İslam medeniyeti devri edebiyatımızın edebî eleştiriye en çok temsil eden eserleridir (2002: X). Tezkirelerde şair ve şiirler tezkire yazarının öznel yargılarıyla bile olsa devrin şiir anlayışını gösteren ifadelerle değerlendirilirler.

Klasik Türk şiirinde edebî eleştiri müstakil bir çalışma olarak görülmediği için edebî değerlendirmeler daha çok edebî mahsulleri ihtiva eden tezkire ve mecmualarda şiirin nasıl ve ne olması gerektiği üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu durumu klasik şiirin öğrenilme ve yazılma serüveni olarak gören Prof. Dr. Cemal Kurnaz, özellikle tezkirelerde ve nazire mecmualarında yapılan değerlendirmeleri eleştiriden daha çok bir mektep olarak yorumlamakta ve söz konusu bu tavra *Osmanlı Şair Okulu* adını vermektedir. Ona göre şiirin ana öğrenme yöntemi naziredir. Kurnaz'ın *Osmanlı Şair Okulunun* teorik çalışmalar bölümünde üzerinde durduğu birinci bölüm, şiir yazmak için gerekli kültürü edinmektir. Şairin ilk önce Arapça ve Farsça öğrenmesi gerekir. Bu dillerde yazılmış birçok eseri okuyan şairin zihninde kelime ve deyim kalacaktır. Bunlar şiir yazmak için önemli malzemelerdir. Şair adayının şiir yazmak için yapacağı diğer bir hazırlık araştırma ve incelemedir. Önceden yazılmış şiirleri okuyup onların üzerine düşünüp değerlendirmelerde bulunması gerekir. Diğer bir aşama şiirleri ezberlemedir. Şair adayı teorik çalışmayı tamamladıktan sonra kûşîş, mümâreset, âzmâyîş, verziş gibi terimlerle anılan uygulamalı şiir yazma çalışmasına başlar (Kurnaz, 2007: 7-13, 14).

Tezkirlerde ve nazire mecmularında şair adayının şiir yazması için çizilen yolu gösteren *Osmanlı Şair Okulu*'nun, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesindeki son somut muallimi, Muallim Naci olmuştur. O da gazeteye gelen çoğu genç şairlerin şiirlerini okumuş, yayımlanmayacak kadar kötü olanları yayımlamamış, yayımlamaya değer bulduğu bazı şiirleri de vezin, kafiye, redif ve kelimelerin manalarına kadar değerlendirmiştir. Kendince hatalı gördüğü yerlere dikkat çekmiş ve kimi zaman da onları düzeltmesi için şairlere tavsiyelerde bulunmuştur. Muallim Naci, estetik kaygı ve Türkçe söyleyiş üzerinde yoğunlaşarak genç şairleri *Tercüman-ı Hakikat* okulunun bir talebesi gibi yetiştirmeye çalışmıştır.

1. Mehmet Emin Bey'in Hayatı

Mehmet Emin Bey, 1279/1862 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Nafia Nezareti Mektupçusu İbrahim Tevfik Bey'in oğludur. Mahmut Paşa Rüşdî Mektebine ve bir müddet de Galatasaray Mekteb-i Sultanisine devam etmiştir. Daha sonra Menşe-i Küttâb-ı Askerîye'ye girmiş, Ramazan 1294/Eylül 1877'de 300 kuruş maaşla Nafia Mektubî Odası, Rebiulahir 1298/Mart 1881'de 800 kuruş maaşla Turuk-ı Meâbir İdaresi Tahrirat Kalemî hulefalığına tayin edilmiştir. Medrese-i Hayriyyede kâtiplik muallimliğinde bulunmuştur (Erdoğan, 2014). Bademcik iltihabından (hunnak) dört beş gün ıstırap çektikten sonra 25 Mayıs 29 Recep 1301/ 1884 pazar gecesi vefat etmiştir. Mezarı Eyüp kabristanındadır (İnal, 1969: 676).

Mehmet Emin Bey'in genç yaşta ölümü o dönemin birçok edibini de derinden etkilemiştir. Bu ediplerden bazıları genç şairin ölümüne dair tarih düşmüşlerdir. Bunlardan biri Hamdi Bey'dir:

Dedi pâbestegân-ı dâmi kesret böyle târîhin
Hümâyî âsümânı vasla dogru kıldı bak pervâz (İnal, 1969: 676)

Muallim Naci, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde Mehmet Emin Bey'in ölümüne "Ali Ruhi Bey'de Şiddet-i Teessür" başlığıyla kaleme aldığı yazısında değinir ve Ruhi Bey'in, Emin'in vefatını işitir işitmez ağlayarak güzel bir kıta yazdığını bu kıtanın mezar taşına yazılsa yakışacağını dile getirmiştir:

Avâlimden edip kat'ı taallûk
Çekildi bezmi Rabbülâlemine
Emîn'in etti rûhı arşa pervâz
Bu âlem rengdir rûhu'l-emîne (İnal, 1969: 676)

Muallim Naci, Mehmet Emin Bey'i "şâ'ir-i sihr-âferîn" olarak değerlendirmiş, vefatı dolayısıyla üzüntüsünü şu beyitle ifade etmiştir:

Saňa îmânla vâsıl oldu Emîn
Anı yâ Rab mu'azzez et âmîn (Manastırlı Rızâ Nûrî, 1308:9)

Alan araştırmacılarından Fevziye Abdullah Tansel de Muallim Naci'nin Mehmet Emin Bey'in erken yaşta ölümüne çok üzüldüğünü ve onun bu vakitsiz ölümü üzerine şu dörtlüğü yazdığını bildirmektedir:

Şi'rin gibi âlf idin ey fahr-i edîbân
Cennette de şâirler ile gurfe-nişîn ol
Dünyâda edeb nâmını andıkça lisânlar
Ta'zîm ile tekrâr olunur nâmın emîn ol (1953: 190)

Mehmet Emin Bey'in Fransızca bildiği, bu dilden yaptığı tercüme-lerden anlaşılmaktadır (Mehmet Emin Bey, 1302: 40). *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayınlanan ilk beş şiirinde Aşkî mahlasını kullanmıştır. Daha

sonraları gazetenin 22 Mart 1883 tarihli sayısına gönderdiği bir açıklamada Âbid Aşkî¹'nin kendisi olduğunu ve mahlasını da kendisine üstat olarak gördüğü Ali Rûhî Bey'in verdiği Hümâyî mahlası ile değiştirdiğini, artık şiirlerini bu mahlasla yazacağını duyurmuştur.

Efendimiz Hazretleri!

“‘Âbid ‘Aşkî” nâmı müste‘ârdır. Müste‘îri bendeñizim. Şimdiye kadar bir fikr-i maşûşa mebnî bu nâm-ı müste‘âr ile huzûr-ı sâmi-i edibânelerine takdîm âşâr-ı perîşân-me‘âl ediyordum. Fakat soñradan bu fikriñ kuluñuzca murâd-ı bih olan hükme ‘adem iktirânı bir ikinci fikriñ taşîline sebep oldu ki bu hükümsüz bir fikirden tolayı nâm-ı müste‘ar ile neşr-i âşâr itmekdeki fiğdân münâsebeti imâ ile birinciye mecrûh bıraktı. İşte bu fikr üzerine beyân-ı hakîkat eylerim. Âfideki imzâ aşl-ı ismimdir. Şi’rde “Hümâyî” taħallus eylemekligimi bundan bir sene evvel şâ‘ir-i âteş-zebân Rûhî-i zamân hazretleri tavsiye buyurmuşlar idi. O zamandan bu ana kadar olan sânehât gayr-ı mağbûle-i nâçizânemdir. “Hümâyî” taħalluş ider ve hatta ‘Aşkî maħlaşıyla nazâr-gâh-ı kabûl ve tenkîd-i fâzilânelerine ‘arz eylediğim gazelleri bile mecmu‘ama bu maħlaşla kayd eyler idim. Artık bundan böyle evc-i a‘lâ-yı şahâ‘if-i edebiyâtda şimdiye kadar mütevârî-i kâf ihtifâ olan “Hümâyî” pervâz-nümây iftikâr olabilirse yine bahtiyârım... Nâfi‘a Neżâretine mensûb Mehmed Emîn. (Tercümân-ı Hakîkat, Nr. 1434, 22 Mart 1883 s. 2-3.)

Şair bu açıklama ile beraber gazeteye gönderdiği “Yenisi” başlıklı gazelin mahlas beytinde hem adını hem de eski ve yeni mahlaslarını birlikte anmıştır.

*Hümâyî-veş mağâmım Kâf-ı kûy-ı Sidre-sâyeñdir
Emîn-i vahy-i ‘aşkım cebhe-sâyım beyt-i ‘ulyâya
Gazel /5 Nr. 1434, 22 Mart 1883 s.3.*

¹ Fevziye Abdullah Tansel’in, Muallim Naci ve Recaizade Mahmut Ekrem üzerine yazdığı makalesinde genç şairin adını ve mahlaslarını zikretmiş, müstear isminden bahsetmemiştir (Tansel, 1953: 190). Celal Tarakçı ve Erdal Bozdağ, Mehmet Emin Bey’in müstear ismini *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinden Âbid Aşkî olarak aktarmışlardır (Tarakçı, 1973: 271; Bozdağ, 2020: 205). Neşe Demirci hazırladığı yüksek lisans tezinde genç şairin müstear ismini Âbid-i Aşkî olarak okumuştur (2012: 172). Bu araştırmada müstear isim anlam gereği Âbid Aşkî olarak okundu. Şairin biyografisini aktaran kaynaklarda müstear ismi geçmemektedir. Tarakçı ve Erdoğan müstear ismin Mehmet Emin Bey’e ait olduğunu gösteren bir açıklama yapmadan hazırladıkları tezlerinde Muallim Naci’nin *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde eleştiri yazılarından örnek verirken bu müstear ismi anmışlar ama müstear ismin Mehmet Emin Bey’e ait olup olmadığı ile ilgili bir açıklama yapmamışlardır.

Mehmet Emin, *Nevbahârım* adlı eserindeki beş gazelinde mahlas kullanmamıştır. Gazeller başlığı altında yer alan “ağladı” redifli gazelinde ise “Emîn” mahlasını kullanmıştır. Bu bölümde “Merhûmuñ evân-ı şabâvetinde söylediği aşârdandır” şeklinde bir dipnot düşülmüştür. Bu gazel, “nevheves şair”in yazdığı ilk gazeli veya ilk gazellerinden biri olarak değerlendirilebilir (Mehmet Emin Bey, 1302: 77).

Çâresiz bu haste-i hicrim *Emînâ* öyle kim
Derdime merhem teraḥḥum etti dârû ağladı
Gazel 19 /5 (Mehmet Emin Bey, 1302: 77)

Neticede Mehmet Emin Bey gazellerinde Aşkî, Hümâyî ve Emîn olmak üzere üç mahlas kullanmıştır.

2. Mehmet Emin Bey'in *Nevbahârım* adlı Eseri ve Yayım Macerası

Mehmet Emin Bey'in bilinen tek eseri ölümünden sonra kardeşi Mehmet Ali Bey tarafından Muallim Naci'nin teşvikiyle manzum ve mensur bütün yazdıklarının bir araya getirilmesiyle oluşturulan *Nevbahârım* isimli eserdir. Bu esere *Nevbahârım* ismini Muallim Naci vermiştir. Eser, 1884 yılında Mahmûd Bey Matbaası'nda basılmıştır.

Nevbahârım'ın girişinde, Muallim Naci'nin *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde Mehmet Emin Bey'in vefatından sonra kaleme aldığı “Mukaddime”, “Âlem-i Edebiyatımızda Bir Mahzûniyyet” ve “Alî Rûhî Bey'de Şiddet-i Teessür” başlıklı yazıları ile Mehmet Emin Bey'in kardeşi Mehmet Ali Bey'in *Tercüman-ı Hakikat*'e gönderdiği bir yazısı bulunmaktadır. Eserde mektup, tercüme ve çeşitli mensur parçaların yanı sıra beşi Mes'ûd Harâbâtî'ye nazire olarak yazılan yirmi bir gazel yer almaktadır. Eser toplam 79 sayfadan meydana gelmiştir. Bu esere Manastırlı Rızâ Nûrî tarafından *Tahmîsât-ı Nevbahârım* adıyla nazire bir kitap yazılmıştır ve 1890'da İstanbul'da bastırılmıştır (Erdoğan, 2014). Eserde yer alan birtakım gazelleri *Tercüman-ı Hakikat* gazetesindeki hâlimden farklıdır. Kimi değişiklikler mahlasa kadar yansımıştır. Tercümelerinden birinde genç şair Sadi-i Şirazi'nin bir hikâyesindeki bölümü Farsça'dan değil Fransızca'dan tercüme ettiğini dile getirmiştir (Mehmet Emin Bey, 1302: 40).

Muallim Naci'nin nevheves şairin şiirlerinden övgüyle bahsetmesini, İsmail Hakkı Bey abartılı bulmuş, şairin yazdığı birçok şiirin Naci'ye nazire olduğunu dile getirmiştir. İbnülemin Mahmut Kemal İnal da İsmail Hakkı Bey gibi genç şairi pek başarılı bulmamıştır (İnal, 1969: 676).

3. Gazellerinin İncelenmesi

Mehmet Emin Bey'in *Nevbahârım* adlı eserinde “Gazeller” başlığı altında toplam yirmi bir manzume yer almaktadır. Bu gazellerden beş tanesi Muallim Naci'ye naziredir. Eserin yayınından önce on iki gazeli *Tercüman-ı*

Hakikat gazetesinde yayımlanmıştır. Mehmet Emin Bey'in ikisi nazire olmak üzere dört gazelinde mahlas bulunmamaktadır. Şair bir gazelinde "Emîn", dört gazelinde "Aşkî" ve diğer on altı gazelinde "Hümâyî" mahlasını kullanmıştır. On beşinci gazelin üçüncü beytinin ilk dizesi bulunmamaktadır. Bu bölümde şairin *Nevbahârım* adlı eserindeki gazellerinin son şekilleri üzerinden inceleme yapılmıştır. Beyitlere verilen gazel ve beyit numaraları bu eserdendir.

a. Muhteva:

Mehmet Emin Bey gazellerinde daha çok aşkı konu edinmiştir. Geleneğin devamı niteliğindeki gazelerde divan şairlerinin mazmunlarını kullanarak sevgiliye duyduğu aşkı dillendirir. Onun maşuku; merhametsiz, kan dökücü, boyu Tûba, yanakları yıldırımlar gibi parlayan, dudağı la'1 taşı gibidir. Şairin herhangi bir tarikatla ilgisine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır ancak bir gazeli tasavvufî duyuş ve düşünüşle kaleme alınmış görünmektedir.

Mehmet Emin, maşukuna cân, gülüm gibi kelimelerle hitap etmiştir. O, klasik şiirin Leyla ve Mecnun ile Ferhat ve Şirin karakterlerini ustalıklı şiirine göçürüp hem maşukunu Leyla ve Şirin'e kendisini Mecnûn ve Ferhat'a benzetmiş hem de bu kelimelerin gerçek anlamlarını düşündürecek şekilde kullanmıştır:

Şîrîn sühân ü Leylî-i zülfün beni cânâ
Mecnûn ediyor derd ile mânende-i Ferhâd (G.1/2)

Kaçma benden reh-güzârîñ hâr-zâr-ı âhdır
Gel gülüm pâmâliñ olsun kâle-i şad-çâk-ı ten (G.1/2)

Şair, onuncu gazelinde "yüzün güzel" redifi ile sevgiliye hitap etmiştir:

Bir başka sırr u cilveye mazhar yüzün güzel
Zâhir hemâre çeşmime yer yer yüzün güzel (G.10/1)

Klâsik şiirde çok kullanılan şairin kendisini Mecnun; sevgilisini Leyla olarak görmesi onun şiirlerinde de görülür. Beyit, Fuzulî'nin bir beytini andırır. Dünyanın şu anki Mecnun'u kendisi, Leyla da sevgilisidir:

Bence sâbittir tenâsühden beğâ-yı ehl-i 'aşk
Bu cihânîñ şimdi Mecnûn'ı benim Leylâ'sı sen (G.14/3)

Esîr-i derd-i aşk u mest-i câm-ı hüsn çok ammâ
Biziz meşhûr olan Leylî saña Mecnûn baña derler (Fuzûlî, G.80/2)

Mehmet Emin, sevgilisini ölüleri nefesi ile diriltmesi yönüyle Hz. İsa'ya benzetmiştir. Hz İsa'nın nefesi gibi sevgilinin dudağının ölü gönüllere can verdiğini dile getirmiştir. Bu durum Klâsik şairler tarafından çok kullanılan bir telmihtir:

Dem urur rûh-ı Mesîhâdan leb-i la'lûñ müdâm
Cân bulur her mürde-dil zevk-ı hîtâbından seniñ (G. 8/3)

Maşukun Güzellik Unsurları

Mehmet Emin “kâmetün” redifli gazelinde sevgilisini; Allah'ın onu özenerek yarattığını, boyunun cennetteki Tûba ağacı gibi olduğunu bundan dolayı da cennet çiçeklerinin kokusunun sevgilisinden yayıldığını söyler:

Hağ özenmiş eylemiş Tûbâya nisbet kâmetün
Ol sebebden neşr ider gül-bûy-ı cennet kâmetün (G. 9/1)

Şairin sevgilisinin zülfü altın gibi sarıdır. 18. yüzyılda Nedim'de daha çok görülen sevgilideki fiziksel değişim (Mazıoğlu, 1957: 50), geleceği sürdüren Mehmet Emin'in şiirlerinde de görülmüştür:

Zülf-i zer-târ u perîşânîñ bulınca ihtizâz
Gösterür şekl-i livâü'l-hamd-ı rahmet kâmetün (G. 9/3)

Sırma kâkül sîm gerden zülf tel tel ince bel
Gül yanaklı gülgül kerrâkeli mor hâreli (Nedim, Ms. 42/4)

Sevgilin yanakları renk açısından ateşe benzitilirken âşık da ceza olarak nara yanmıştır. Beyitte kurulan “âteşin-ruhsâr-nâra yanmak, meyl eylemek-ceza-yı tab'ımı mürettep leff ü neşr ile sebep sonuç ilişkisini paralellikle verilmiş ve “nâre yanmak” kelime grubunun çağrışımından yararlanılmıştır:

Âteşin-ruhsârını yâriñ görüp meyl eyledim
Nâre yandım 'âkıbet gördüm cezâ-yı tab'ımı (G. 18/4)

Sevgilinin şeker gibi olan gülüşü güzellikte Mevlâ'nın feyzine benzer. Bu benzetme, bedâat kelimesini kastedilmeyen anlamını da çağrıştıracak bir kullanımla yeni olup bidatı görenlere “lâ-havle” çektiirmektedir:

Şeker-ħandeh bedâ'atde müşâbih feyz-i Mevlâ'ya
Gören bu bid'atı lâ-ħavle-ħ'ândır Hağ Te'âlâya (G. 16/1)

Mehmet Emin'in sevgilisi klasik şairlerin şiirlerinde olduğu gibi merhametsiz ve kan dökücüdür. Âşık da sevgilinin kan döken yan bakışının ufak bir işareti ile canını vermeye hazırdır:

Hâzırız cân virmege ol ğamze-i hûn-ħ'ârîña
Çeşm-i mestiñden fakaç bir nîm işâret bekleriz (G. 2/6)

Bu yönü ile Mehmet Emîn'in maşuğu Fuzûli'nin maşuğuna benzer:

Çâk-i sînemde olan kanlı ciger pâreleri
Mest çeşmiñde olan gamze-i hûn-hâra fidâ (Fuzûlî, G. 7/4)

Mehmet Emin'in Âşık Tipi

Mehmet Emin'in âşık tipi, klasik şiirimizin bütününde görülen âşık tipiyle aynı özellikleri gösterir. O sevdiğine sâdıktır ve aşk yolundan gitmektedir. Aşk yolunun yolcusu başka yol tutmaz. Sevgilinin boyu da doğru yolu gösterir. Maşukun boyu da deniz feneri gibi aşığın sürekli doğru yolu gösterir. Âşık, sevgilisinin boyunu görenlerin onun boyuna nazar değdirebileceğini düşünerek boyunu kem gözlerden koruması için Allah'a emanet eder:

Râh-ı 'aşkuñ sâliki tutmaz tarîk-i inhirâf
Eylemiş ta'yîn-i haqq-ı istikâmet kâmetüñ (G. 9/4)

Çokların 'Aşkî gibi seyrinde kalmışdur gözi
Kem-naazardan olsun Allâh'a emânet kâmetüñ (G. 9/5)

Âşık, gelenekte olduğu gibi sevgiliye kavuşamadığı için acılar çekmektedir. Bu acıları âh ve eşk (gözyaşı) açığa vurur. Gönlü ve gözü de kederler mayesi ile aynı mizaçtır:

Âhım izhâr itdi hâl-ı ibtilâ-yı tab'ımı
Eşkim añlatdı cihâna mâcerâ-yı tab'ımı (G. 18/1)

Nâle vü âhım şadâ-yı cuşış ü eşkim hazîn
Yek-sirişt-i mâye-i ekdârdur gönüm gözüm (G. 11/5)

Yeri geldiğinde sevgiliye dış görünüşüme bakarak karar verme; kalbimi gör, ondan sonra hüküm ver demiştir. Toprakta ağlayan gözümü görüp de beni süfli sanma; kalp gözü ile bakarsan yüceliğimi görürsün diyerek sevgilinin kendisine bakmasını dile getirmiştir:

Şanma süflüyim görüp hâk üzre çeşm-i zârımı
Bağ da çeşm-i kalb ile gör i'tilâ-yı tab'ımı (G. 18/2)

Şairin yaratılışı sürekli dert ve gam ile ünsiyettedir. Hakkın, onu kederle ünsiyet hâlinde görüp yaratılışını bu hâl üzerinde tutmasını istemez:

Tab'ım ünsiyet-pezîr-i derd ü gâmdur muttaşıl
Muttaşıl devr itmesün Hâk âşinâ-yı tab'ımı (G. 18/3)

Sevgilinin ateşe benzeyen yanağını görünce ona meyletmış, bunun sonucu olarak da kendi elleriyle kendini ateşe atmıştır:

Âteşin-ruhsârını yârîñ görüp meyl eyledim
Nâre yandım 'âkıbet gördüm cezâ-yı tab'ımı (G. 18/4)

Şair, aşkı inkâr edemez çünkü gönlü ve gözü daima ikrara mâildir:

İtmek olmaz hâşılı ‘Aşkî baña inkâr-ı ‘aşk
Kim hemîşe mâ’ il-i ikrârdur gönlüm gözüm (G. 11/6)

Âşık, Kâf dağında kayıtsız, istiğna halinde dünyayı seyrederken huzuru, rahatı sevgilinin saçındaki tuzakta bulmuştur:

Düşdi dâm-ı zülfüne buldı Hümâyî râhatı
Kâf-ı istiğnâda bî-kaydâne seyr eyler iken (G. 14/5)

Âşığın aşk ateşinden sinesi yanmaktadır, gönlü Hz. İbrahim’in yandığı ateş bahçesi gibidir. Bu yüzden sevgiliye hitaben bu aşkın büyüklüğünü göstermek için sinemi aç ve gör demektedir:

Gönlümü bir gülşen-i pür-nûr kılmış nûr-ı ‘aşk
Sînemî aç gör Halîlullâh’ın âteş-zârını (G. 22/3)

Şairin Tasavvufî Anlayışı

Osmanlı toplumu, dinî ve buna bağlı olarak gelişen tasavvufî anlayışı ve düşünüşü hayat tarzı hâline getirmişti. Şairlerde dinî veya tasavvufî bir bağ olsun veya olmasın sosyal yaşamda var olan bu atmosferde bu terminolojideki kelimelerle şiirler kaleme alıyorlardı.

“İçre” redifli gazelini tamamen tasavvufî bir anlayışla kaleme alan Mehmet Emin, bu dünyanın geçici olduğunu ve insana keder verdiğinin farkındadır. Kendine, Hak yolunda can vererek mekânlar içerisinde bir “lâ-mekân” bulmayı tavsiye eder:

Gamından ‘âlemiñ râhat degilseñ bâri vazgeç de
Tarîk-i Hâk’ta cân vir bir mekân bul lâ-mekân içre (G. 17/2)

Yine aynı gazelin üçüncü beytinde cân için mücadeleyi bırakmayı bundan dolayı da ekmeğe esir olmamayı öğütlerken basiret gözü ile baktığın zaman ekmeğin de başa kakılabileceğini söyler:

Bırak bu gîrüdârı cân için nâna esîr olma
Başîret kıl gör ol nânı ki müdgam imtinân içre (G. 17/3)

Fahriye havası taşıyan mahlas beytinde şair, süfli toprak içerisinde kanadı kırılmış olsa da kendisini hakikatte kuds-âşiyân bir kuş olarak tasavvur eder:

Hümâyî tâ’ir-i kuds-âşiyânım ben hakîkatde
Ne gam işkeste-bâl oldumsa süflî hâk-dân içre (G. 17/5)

Şairin Kendisini Övmesi

Geleneğin bir devamı olarak Mehmet Emin de bir gazelinin mahlas beytinde kendi şiirini övmektedir. Onun her bir sözünde mana nurunun şimşekleri parıldamıştır:

Nûr-ı ma'nâ berķ urur her bir sözümde 'Aşķiyâ
Gösterür her bir sözüm feyz-i şafâ-yı tab'ımı (G. 18/6)

Şiirlerinde kullandığı deyimler:

Dilin imkânlarından birisi de deyimlerdir. Mehmet Emin de bu imkânlardan yararlanmıştı. Bu çerçevede gazellerinde dikkati çeken deyimler aşağıda örneklenmiştir:

Gözü kalmak:

Gözü kalmak deyim hayranlığı ifade eder. Sevgilinin idealize edilen güzelliği onu görenlerin ihtiyarını elinden alır. Sevgilide Aşķı'nın nasıl gözü kalmışsa rakiplerinin de gözünün kalmaması düşünülmez. Onun için Allah sevgiliyi kem nazarlardan saklasın diye dua eder:

Çoklarıñ 'Aşķı gibi seyrinde kalmışdur gözi
Kem-naazardan olsun Allâh'a emânet kâmetüñ (G. 9/ 5)

Can vermek:

Ölmek ve ruha güç vermek manlarına gelen can vermek deyimini Mehmet Emin aşağıdaki beyitte iki manaya da gelecek şekilde kullanmıştır. Ona göre Hak yolda can veren kişi sonsuzlukta kendisine yer bulacaktır:

Gamından 'âlemiñ râhat degilseñ bâri vazgeç de
Tarîķ-i Hâķ'ta cân vir bir mekân bul lâ-mekân içre (G. 17/2)

Edebî Sanatlar

Şairler şiirlerini edebî sanatlar üzerinden inşa etmişlerdir. Mehmet Emin'in şiirlerinde en çok kullandığı edebî sanatlar telmih, istiare, tevriye ve teşhistir. Kimi zaman maşukunu benzettiği tarihî kişiler üzerinden sevgilisinin özelliklerini aktarmış, kimi zaman da duyduğu acı veya sevginin yüceliğini bilinen tarihi kişiler üzerinden vermiştir:

Hâlime Tîmûr ü Cengîz ü Hülâgû ağladı
Cân yakıp kanlar içen cellâd-ı bed-hû ağladı (G. 18/1)

Şair, kimi beyitlerinde Hümâyî mahlasını hem mahlas olarak hem de hüma kuşu manasında tevriyeli kullanmıştır:

Bulurum ben de Hümâyî gibi yoklukda vücûd
Yaķarım âteş-i 'aşķa per ü bâl olsa daķı (G. 21/5)

Âşğın sinesindeki gül bahçesinin perişan olduğunu gören lale, süm-bül ve gül şaire ağlamıştır. Şairin sinesindeki gül bahçesi ciğerinin kanla dolu olmasını ifade etmektedir ve bu duruma çiçeklerin bile ağladığını söyleyerek insana ait bir özelliği doğaya aktarmakla teşhiş sanatından yararlanmıştı:

Gülşen-i sînem perîşân oldığın gördükde hep
Lâle vü sünbül gül ü ezhâr-ı hoş-bû ağladı (G.18/2)

b. Yapı:

Mehmet Emin Bey, on dokuzuncu yüzyılda divan şiiri geleneğini mana bakımından devam ettirdiği gibi yapı açısından da geleneğin devam ettiricilerinden olmuştur. Gazellerinde şekil değişikliği görülme- yen şair, aruz veznini kullanmıştır.

Dört gazelinde redif kullanmadan tam ve zengin kafiyelerle şiirini kaleme almıştır. Bir gazeli ise yarım kafiyelidir. Daha çok “bekleriz, bilir, eylerim, ağladı” gibi Türkçe çekimli fiilleri redif olarak kullanmıştır. Gazellerinden ikisi dört, on ikisi beş; beşi altı; ikisi yedi beyitten oluşmaktadır.

4. Muallim Naci'nin Mehmet Emîn Bey'in Gazellerine Yazdığı Edebî Değerlendirmeler²:

Celal Tarakçı, *Tercüman-ı Hakikat*'ı edebî bir mektep olarak adlandırmıştır. O, Naci'yi bir nevi hoca olarak vasıflandırır. Naci'nin *Tercüman-ı Hakikat* gazetesindeki görevinin edebiyat köşesinde yayımlanacak eserleri seçmek ve bu yazılar hakkında değerlendirmelerini yazmak olduğunu dile getirmiştir. Bu görevi alarak o dönemin durgun geçen edebiyat hayatına bir hareketlilik getirmiştir. Naci Efendi'nin maksadı yeni yetişenlerin yükselmesine hizmet etmektir. Bunu, “İnsan birdenbire derece-i kemâle vâsıl olamaz. Her şeyde çalışa çalışa terakki eder.” ifadeleri ile dile getirmiştir (Tarakçı, 1973: 226). Buradan anlaşılıyor ki Naci'nin asıl görevi kendince istidadı olan gençlere yol göstermek, onlara hocalık yapmaktır. Bu nedenle gazetede- ki genç ediplerin eserleri üzerine, birtakım değerlendirmeler kaleme almıştır. Tarakçı, Naci'nin *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde şiirler için yazdığı değerlendirmeleri Tenkîd başlığı altında da incelemiştir (1973: 255).

Muallim Naci'nin *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde bazı şiirlerin altına yazdığı küçük anekdotlara Tarakçı'nın yaklaşımı, Kurnaz'ın *Osmanlı Şair Okulu* değerlendirmeleri ile örtüşür³.

² Prof. Dr. Celal Tarakçı genç şairlerin şiir değerlendirmelerini *Tenkîd* üst başlığı altındaki *Gençleri Tenkîd* alt başlığında incelemiştir (1973: 255, 266).

³ Son dönemlerde Muallim Naci üzerine yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri de Dr. Kayahan Özgül'e aittir. O da C. Tarakçı gibi düşünmektedir. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde Naci'nin bazı şiirlerin altına yazdığı yazılarına edebî eleştiri gibi yaklaşmaz ona göre bu küçük açıklamalar bir muallimlik- tir. Muallim Naci bu açıklamalarda şiir- lerin vezinleri bozuk ise onların tamir edilme yöntemlerini, derdini anlatamayacak ifadeyi düzelttiğini, sıradan olanı şiirleştirme sırlarını söylediğini, gramer ile ilgili hataları

Muallim Naci, Mehmet Emin'in gazeteye gönderdiği gazellere ilişkin, yaptığı değerlendirmelerde onu teşvik etmiş, yazmaya olan ilgisini arttıracak notlar düşmüştür. Yeri geldiğinde bir öğretmen gibi Mehmet Emin'in şiirlerindeki kusurları göstermiş, sonra bu hataları düzeltmesi için genç şaire önerilerde bulunmuştur.

4. 1. Mehmed Emin'in Şiirlerini Muallim Naci'nin Beğenmesi

Muallim Naci'nin, Mehmet Emin Bey'in şiirine yaptığı ilk değerlendirmesi *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin 1393 numaralı, 2 Şubat 1883 tarihli sayısında 'Aşkî mahlasıyla yazdığı gazeledir. Söz konusu gazeli beğendiğini, bu şekilde gazel yazarsa her zaman yayımlayacağını "Evvvelce yolladığınız gazeli bir mülâhazaya mebni derc itmemişdik. İ'tizâr ideriz. Böyle güzel söylerseñiz her zamân memnûnen derc eyleriz." cümleleriyle belirtir.

Edebî değerlendirmelerinden sonra tavsiyeler verirken daha yapıcı bir dil kullanan Muallim Naci, şairi daha da cesaretlendirmek için gazetenin 1399 numaralı 9 Şubat 1883 tarihli yayınında şairin kalem erbabı gençler arasında önemli bir mevkide olacağını, şiirlerini yayınlamanın bir şeref olduğunu "Şübbân-ı erbâb-ı kalem arasında bir mevki'-i mümtâz tutacağını tebşîr idiyorsunuz. İ'lân-ı şükran ideriz. Böyle eserlere vâsıta-i neşr olmak her zaman aradığımız şereflerdendir." ifadeleriyle dile getirir.

Şairin gazetenin 1411 numaralı 23 Şubat 1883 tarihli yayınındaki gazelini Naci, onun şiirini *rengîn* ve övgüyü üzerine çeken bir tarzda bulur. "Rengîn" kelimesi tezkire yazarları tarafından nazım ve nesir eserleri "beğenme" terimi olarak kullanılagelmiştir (Türkyılmaz, 2018: 1001-1002). Naci de geleneğe uyararak beğendiği gazel için bu ifadeyi kullanmayı tercih etmiştir: "Bu gazeliñiz de rengîndir. Câlîb-i taşîndir."

Şairin, gazetenin 1418 numaralı 3 Mart 1883 tarihli sayısında yayınlanan gazelini: "Bu gazeliñiz için 'arz-ı taqdîr itmeği vezâ'ifden 'add eyleriz. Her beyti güzel!.. Âşâruñız şî'ri sevenleriñ gözini gönîlüni açıyor. Turmayup söylemelisiñiz." cümleleriyle metheder.

Gazetenin 1452 numaralı 12 Nisan 1883 tarihli sayısında şairin gazelinin övgüye layık olduğunu ve bunun gibi eserler yazmasını ve başarılı olmasını temenni ettiğini belirtmiştir: "Bu gazeliñiz taqdîre sezadır. Her zamân böyle eserler yazmağa muvaffak olmañızı isteriz."

Gazetenin 1555 numaralı 13 Ağustos 1883 tarihli sayısında şaire ilk kez adı ile seslenerek bu genç şairin, şairlerin öncüsü olacağını matbuat

düzeltilmesini, imlâ hatalarını düzelterken bir hoca gibi davrandığımı ifade eder (Özgül, 2016: 9).

âlemine ilan etmiştir: “*Emîn Efendiniñ ser-efrâzân-ı şu‘arâdan olacağını bu eşeri de tebşîr idiyor.*”

Gazetenin 1418 numaralı 3 Mart 1883 tarihli sayısında genç şairin şiirlerindeki orijinal buluşları ve şiirlerinde kullandığı ifadelerden dolayı övülmüştür. Muallim Naci, matla beyitte geçen “*maṭla‘u‘l-envâr*” tamlamasını çok başarılı bulduğunu matla kelimesi üzerinden hem terim manasında hem de doğuş manasında kullanmasını beğendiğini ifade etmiştir. Aynı gazelin dördüncü beytindeki fiilin geniş zaman çekiminin beyitteki diğer kelimelerle uyumunu latif bulmuş ve bütün şairlerin bu kullanımı tasdik edeceğini yine beyitteki “*turur*” geniş zaman çekimli fiili ile aynı kökten ve çekimden gelen ama olumsuz geniş zaman şekli olan “*turmaz*” kelimesi ile karşılamıştır. Kelimelerin bu şekilde kullanımları daha çok tezkirecilerde görülen bir durumdur. Tezkire yazarları tanıttıkları şairlerin mahlaslarını, görevlerini, ya da beğendikleri şiirlerde geçen kelimeleri şairi anlatırken kullandıkları (Tökel, 2015: 263-270).

Maṭla‘da böyle güzel (maṭla‘u‘l-envâr) îrâdı parlak bir muvaffakiyyet-i şâ‘irânedür. Şûret ne ma‘nî gibi şâbit ü seyyârî da câmi‘ olan dördüncü beytde istimrâr ma‘nâsı ifâde iden (turur) fi‘liyle (seyr eyler turur) ta‘bîriniñ isti‘mâli ḥaḳîḳaten leṭâfetli olduğın taşdikden hîç bir şâ‘ir geri turamaz.

4. 2. Muallim Naci'nin Mehmet Emin Bey'in Şiirlerine Yaptığı Değerlendirmeler ve Tavsiyeler

Muallim Naci, genç şairin şiirlerinde tespit ettiği birtakım hatalara dikkat çekmiş, birçok hatasını düzeltmesi içinde ona tavsiyelerde bulunmuştur. Bir muallim edası ile şiirlerini değerlendirmelerinde genç şairi kırmamak için elinden geldiğince yapıcı bir dil kullanmıştır. Kimi zaman “*arz u ihṭâr*” ifadelerini kullanmış, kimi zaman değerlendirmelerini önce veya sonra övgü ifadelerini kullanarak yapmıştır: *Beyitleriñizde ‘âdetimiz üzere ‘arz u ihṭâr idilecek cihetlerde aradık.*

4.2.1. Yapıya Dair Değerlendirmeleri

Gazetenin 1399 numaralı 9 Şubat 1883 tarihli sayısında yayınlanan gazelin dördüncü beytinde yer alan “*gerçî*” kelimesindeki vezin gereği yapılan imâleyi kabul etmediğini zira “*gerçî*” kelimesinin Türkçe olmadığını ifade eder. Farsça imlâda gerçî kelimesi iki kelimedenden mürekkeptir. “*اكر*” ve “*چه*” eğer ve çe kelimelerinden oluşan bu kelimedede aslî “*ى*” sesi bulunmamaktadır. Naci, kelimenin aslında olmayan ve “*i*” sesine yakın kapalı

⁴ Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç, “Şiir Tenkidine Dair Bir Örnek-Muallim Naci ve Muallim-” başlıklı makalesinde “*gerçî*” kelimesini vezne dair tenkitler başlığı altında değerlendirmiştir (2000: 248).

bir “e” sesi ile telaffuz edilen bu kelimeyi tamamen uzun bir “ı” sesi ile telaffuzunu hoş karşılamamıştır. Bu kelimeyi şarihlerin ve sözlük yazarlarının anlattıkları bilgilere delil getirmek üzere kullandıkları başka şairlerin şiirlerinden örnek beyitler getirerek düşüncesini ispat etmeye çalışmıştır. İran sahasından Sâib-i Tebrizî’nin ve Osmanlı sahasından bir şairin şiirinde bu kelimeyi imâleli kullanıldığını kendisi dile getirmesine rağmen genç şairin bu şekilde imâleli kullanmasına karşı çıkmıştır. Bu kelimenin hem Osmanlı sahasında hem de İran sahasında imâleli kullanılmasını hoşgörü kanıtı olarak görmüştür. “*Bizim nazarımızda bunlar delil-i imâle degül burhân-ı musâmahadır.*” değerlendirmesini yine tezkire yazarlarının üslubu doğrultusunda “*gerçi “gerçi” küçük bir şeydir diyerek*” gerçi kelimesi üzerinden de göndermede bulunmuştur.

Celal Tarakçı “gerçi” kelimesini Muallim Naci’nin “Acem Şivesine Karşı Tavrı” başlığı altında incelemiştir. Bu kelimenin yerine “ger” şeklinin kullanılmasını hoş karşılamamıştır Onun zihninde “gerçi” artık Türkçeleşmiş kelimedir. “Fars gramer kurallarına göre eski şairlerimiz ne kadar şiir yazsalar da günümüz edipleri tarafından bu kaideler kullanılmaktadır” sözünü aktarmıştır (Tarakçı, 1973: 273).

Gazetenin 1405 numaralı 16 Şubat 1883 tarihli sayısında, genç şairin gazelin ikinci beytinin ikinci mısraında “cünbüşe” kelimesinde yaptığı imaleyi hoş görmüştür. Ama şairin bir önceki yayımlanan gazelinde “gerçi” kelimesindeki imâleyi hâlâ hoş görmediğini burada da yinelemiştir. Vezni tamamlamak için “gibi” kelimesinin “gîbi” şeklinde telaffuz edilmesini hoş karşılanmayacağı gibi “gerçi”nin de “gerçî” şeklinde kullanılmasının yanlış olduğunu ifade etmiştir:

Didiginüz (cünbüşe) gibi kelimelerde vâkı‘ olan fetâh imâlelerini biz de hoş görenlerdeniz. Fakat ihâtâr itmiş olduğumuz (gerçi) gibi elfâzda tecviz etmek istediğiniz imâle-i kesreyi hoş göremeyiz. Çünkü tab‘en sevmeyiz. Meşelâ vezni ikmâl için (gibi) lafzınuñ kesre-i kâfını imâle iderek (gîbi) şûretinde telaffuz etmek söylenir şeylerden midir?

4.2.1.1. Tamlama Hataları

Gazetenin 1405 numaralı 16 Şubat 1883 tarihli sayısında, genç şairin “gül-bûy-ı cennet” tamlamasını yanlış kurduğunu doğrusunun “bûy-ı gül-i cennet” şeklinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Tamlamayı açıklarken Türkçe karşılıklarını da vermiştir:

Ol sebebden neşri der gül-bûy-ı cennet kâmetiñ” mışrâ‘ındaki (gül-bûy-ı cennet)den maşşaduñuz. (bûy-ı gül-i cennet) demek ise (gül kıokultı) ma‘nâsına olan (gül-bûy)uñ (gül kıokustı) ma‘nâsında kullanıldığını bilmediğinizden mi buña toğrıdur diyemeyiz.

Gazetenin 1446 numaralı 5 Nisan 1883 tarihli sayısında Naci, genç şairin yine Arapça bir tamlamayı yanlış kurduğunu tamlamayı düzeltse de beytin içinde aynı manaya gelen kelimeler olduğunu ifade etmiştir:

Secde-gâh itdüm anıñçün rûyuñ ey vechü'l-hasen" mışrâ'ın-daki (vechü'l-hasen)den güzel yüzli ma'nâsını mı irâde idiyorsuñuz? 'Arabîde güzel yüzliye (hasenü'l-vech) dirler ama bunu zîr ü zîber iderek (vechü'l-hasen) dirler mi bilemeyiz. (vechü'l-hasen)den murâdıñuz haseniñ yüzi ise o zamanda mışrâ'dan "Ey haseniñ yüzi yüziñi secde-gâh itdüm" ma'nâ-yı fâsidi çıkararak yüzlerden biriniñ zâ'id oldığını yüze çıkarır.

"Vechü'l-hasen" tamlaması ile ilgili açıklamalarına gazetenin 1452 numaralı 12 Nisan 1883 tarihli sayısında devam etmiştir. Arapça tamlamalarda sıfatla isim birbirine dört yerde uymak zorundadır: Dişillik-erillik, tekillik-çoğulluk, tarif-nekre ve tamlamadaki iki kelimenin son harflerinin okunuşunun birbirine uyması. Naci, genç şairi bu konuda da uyarır. Vechü'l-hasen tamlamasında ya vech kelimesinin harf-i tarif lâmasını (ل) alması ya da hasen kelimesinin harf-i tarif lâmasını almaması gerektiğini, yoksa istenilen güzel yüz anlamının ortaya çıkmayacağını ifade etmiştir. Çünkü vechü'l-hasen tamlama değil, isim cümlesidir. Bu durumda cümlenin manası "yüz güzeldir" şeklinde olmaktadır. Son açıklama da ise tamlama doğru olsa da zevk-i selim sahiplerine kabul ettirilecek bir sanat olmadığını dile getirmiştir:

'Arabîde şıfatla mevşufuñ ta'rîf ü te'kîrde dañi muţâbakatı lâzım olduğundan ma'rîf bi'l-lâm olan (el-hasen) lâm ta'rîfsiz bulunan (veche)ye şıfat olamaz ki (vechü'l-hasen)den güzel yüz ma'nâsını irâde etmek şâhîh olabilsin. Bu ma'nâyı ifâde için yâ (veche)ye de bir lâm-ı ta'rîf getirerek (el-vechü'l-hasen) dimeli yâhûd (el-hasen)i de lâmdan tecrîd idüp terkîbi (vech-i hasen) şûretine koymalıdır. Yoksa (vechü'l-hasen)üñüz ma'hûd (fezû'l-'acîb)e bir nazîre olur kalır. Terkîb doğru olsa bile burada "şâhib" tağdîri zevk-i selim şâhiblerine kabûl etdirilebilecek şan'atlardan değildir.

4.2.1.2. Mahlasa Gelen Elif-i Nidâ

Gazetenin 1411 numaralı 23 Şubat 1883 tarihli sayısındaki gazetinde nevheves şairin mahlasının sonuna elif-i nidâ getirmesini istememiştir⁵. Buna bir delil olarak da 'aşkiyâ'nuñ eşkiyâ vezninde olmasını

⁵ Erdal Bozdağ, genç şairin mahlasının sonuna getirdiği nida elifini "Elfâz-ı Köhne"nin Terki yahut Dilin Güncelleşmesi" adlı bölümde negatif eleştiri olarak değerlendirmiş, Naci'nin gazetedeki bazı eleştirilerinin şiirin ve söyleyişin güncellenmesi ve yerleşmesi üzerinde olduğunu dile getirmiştir (2020: 205).

göstermiştir: “*Bu ihtârumuz ‘ale’l-‘umûm mahlaşlaruñ âhîrlerine elif-i nidâ getirilmesini sevmedigimizden nâşîdir. Buña (‘aşkıyâ)nuñ (eşkıyâ) vezninde olmasını da bir sebab ‘add idebilirsiniz.’*”

4.2.1.3. İraba İlişkin Hatalar⁶

Gazetenin 1418 numaralı 3 Mart 1883 tarihli yayınındaki gazelinde şaire bu bölümde önemli bir tavsiyede bulunmuştur. Bu da beyitleri nesre çevirmektir. Bu şekilde cümlenin irabı görülecek ve özne nerede, fiil nerede daha düzgün tespit edilebilecektir. Cümlede zarf-i fiil görevinde bulunan kelimenin bir ana fiile bağlanması gerektiği üzerinde duran Naci, bu zarf-fiilin isim cümlesine bağlanmasını bile hoş karşılamamıştır: “*şîğa-i ‘atfiye’ demekde olduğumuz (idiüp, gidüp) gibi şîğalar dâima mâ-ba’dlarında gelecek bir fi’le merbût bulunmak lâzım gelir. Şîğa-i ‘atfiyyeden soñra cümle-i fi’liyye yerine cümle-i ismiyye getirilirse şîve-i lisân bozulmuş olur.*” Naci, genç şairin bu durumu düzeltmesinin çok basit olduğunu, bunun için sadece zarf-fiili, fiile tebdîl etmesinin yeterli olacağını ifade etmiştir.

Beytindeki (idiüp) şîğa-i ‘atfiyyesi mâ-ba’dında kendini rabt idecek bir fi’l bulamadığı için açıkda kalmışdır. Mısrâ‘-ı şânîde (oldı, olmuşdur) gibi bir fi’l bulunmak lâzım idi. Beyt-i mezkûrı nesre tahvîl buyurursanız bu rabıtsızlığı pek kolay anlarsınız. Bunu râbıtalı bir beyt yapmak için çok düşünmek icâb itmeyecek. Yalnız (idiüp)i (ider) tebdîl iderseniz muvaffak olacaksınız.

4.2.2. Anlama İlişkin Değerlendirmeleri

Muallim Naci, şairin gazellerini mana bakımından da değerlendirmiştir. Değerlendirmelerden biri mısranın anlamı üzerinde iken diğer ikisi kelime bazında olmuştur.

Gazetenin 1399 numaralı 9 Şubat 1883 tarihli sayısında yayımlanan gazelin son beytinin ikinci mısranda istenen manayı ifade edemediğini dile getirip bunun için bir tavsiyede bulunmamıştır. Mısrada, sevgilinin temiz ruhundan can ışığına minnet beklemesini manidar bulmamıştır: “*Rûh-ı pâkînden ziyâ-yı câna himmet bekleriz.*” *Mısrâ‘unu murâd olunan ma’nâyı tamâmiyle ifâde idemiyor gördük.*

Gazetenin 1434 numaralı 22 Mart 1883 tarihli sayısında yayımlanan “eski” gazelin dördüncü beytin ikinci mısranda Muallim Naci, genç şairin beyitte kullandığı hegbe (heybe) kelimesinin istenilen manayı vermediğini

⁶ Celal Tarakçı, bu bölümü “Şiveye Mugayır Sözlere İtirazlar” başlığı altında değerlendirip, “Edüb, gidüb” gibi bağ fiiller kendilerinden sonra gelen bir fiile bağlanırlar. Bunlardan sonra isim cümlesi getirilirse lisanın şivesine dikkat edilmemiş olur, açıklamasını yaptıktan sonra Âbid Aşki’nin beytini aktarmıştır (1973: 271).

ifade etmiştir. Bu kelimededen murat edilen anlamın ondan yapılacak bağışsa eğer heybeden bu mana çıkmaz diyerek genç şairi ikaz edip “heybe” yerine “hîbe” kelimesini kullanılmasını tavsiye etmiştir. Mananın zarfının (kabının) hîbe olmasının gereğini estetik yönden izah etmiştir:

Dîde-i başîret hegbeye teşbîh edilmeyeceği cihetle: “Saña çeşm-i nihânî heybe-i elîf-ı kudretse” mısrâ'ındaki (heybe)den murâdınız ('aybe) muharrefi zan olunan (hegbe) olmayup bundan (bahşış) ma'nâsı kaşd eylediğiniz anlaşılıyor. Hâlbuki (heybeden) bahşış çıkmaz, o ma'nânın zarfı (hîbe) olabilir.

Naci, gazetenin aynı sayısında yayınlanan “yeni” gazelinin ilk beytinin ikinci mısraında kullandığı “bid'at” kelimesinin güzel tabirlerden olmadığını ifade etmiştir. Son beytin ikinci mısraında geçen “beyt-i ‘ulyâ” tabirinin doğruluğu için bu tamlamanın Ka'be'ye yorumlanmasına ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir:

Gören bu bid'atı lâ-havle-ğ'ândır... Mısrâ'ındaki (bid'at)ın ta'bîrât-ı hüsneden 'add olunamayacağı ise bedîhîdir. (Beyt-i 'ulyâ) ta'bîrinin şîhhati de beyti Ka'be ile te'vîl itmeğe muhtâcdır.

Sonuç

Mehmet Emin'in gazel yazmaya hevesli bir genç, divan şiirinin mecaz ve mazmunları ile *Tercüman-ı Hakikat* okulunun dikkat çeken bir talebesi olduğu tespit edilmiştir. O, ilk gazelini “Emîn” mahlasıyla yazmış, daha sonra gençliğin heva ve hevesi ile önceleri “Aşkî” mahlasını tercih etmiştir. Yazdıkları edebî çevrelerde beğenilince “Hümâyî” mahlasıyla şiirler yazmaya devam etmiştir. Genç yaşta vefat etmesi edebiyat dünyamız için acı bir kayıp olmuştur. Kaleme aldığı gazelerde mana ve yapı açısından divan şiiri geleneğini devam ettirmiş ve şiirlerinde daha çok aşkı dile getirmiştir.

Muallim Naci, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin edebiyat köşesini 1883'ten 1885'e kadar yönettiği yıllarda özellikle genç şairlerin şiirlerine muallim edasıyla değerlendirmeler yazmış, onların daha güzel, daha doğru şiir yazmaları için genç şairleri yetiştirmeyi kendine şiar edinmiştir. Şiirlerini değerlendirdiği genç şairlerden biri de Mehmet Emin Bey'dir. Mehmet Emin Bey'in gazellerini vezin, kafiye, kelimenin manası, tamlamaların kuruluşu, cümle bilgisi ve beyitlerin manası açılarından değerlendirmiş, fikirlerini beyan etmiştir. Yeri geldiğinde kendince hatalı bulunduğu yerleri düzeltmenin yöntemini göstermiş hataları düzeltmesi için birtakım tavsiyelerde bulunmuştur. Muallim Naci, Mehmet Emin'i çok takdir ettiğini, gazellerini beğendiğini yeri geldiğinde vurgulamış, sık sık beğenilerini dile getirerek onu gazel yazmaya teşvik etmiştir. Mehmet Emin Bey de kaleme

aldığı şiirlerle Naci'nin öneri ve uyarılarını dikkate almıştır. Naci, aynı zamanda Mehmet Emin Bey'in gazelleri üzerinden gazelin nasıl yazılması gerektiğine dair okuyucularını bilgilendirmiştir.

KAYNAKLAR

BOZDAĞ, Erdal (2020), “Muallim Naci'nin Düşünce Dünyası ve Tanzimat Yenileşmesindeki Yeri”, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi.

DEMİRCİ, Neşe (2012), “Tercüman-ı Hakikat Gazetesi (1-1500 Sayılar) İnceleme ve Seçilmiş Metinler”, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

ERDOĞAN, Mehtap (2014), “HÜMÂYÎ, Mehmed Emîn Bey”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr>: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/humayi-mehmed-emin-bey> (Erişim tarihi: 21.03.2021).

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1951), *Nedim Divanı*, İnkılâp Kit., İstanbul.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal (1969), *Son Asır Türk Şairleri* (Cilt 1), Milli Eğitim Bas., İstanbul.

KURNAZ, Cemal (2007), *Osmanlı Şair Okulu*, Birleşik Yay., Ankara.

Manastırlı Rızâ Nûrî (1308), *Tahmîsât-ı Nevbahârım*, Dersaadet: Kasbar Matbaası.

MAZIOĞLU, Hasibe (1957), *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara.

Mehmet Emin Bey (1302), *Nevbahârım*, Mahmut Bey Mat., İstanbul.

ÖZGÜL, Kayahan (2016), *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler-V Muallim Naci Efendi*, Kitabevi Yay., İstanbul.

PARLATIR, İsmail (2012), *Fuzûli: Türkçe Divan*, Akçağ Yay., Ankara.

SARAÇ, M. Ali Yekta (2000), “Şiir Tenkidine Dair Bir Örnek-Muallim Naci ve Muallim-”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (29), s. 245-261.

TANSEL, Fevziye Abdullah (1953), “Muallim Naci ile Recaizâde Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, (190), s. 159-200.

TARAKÇI, Celal (1973), “Muallim Nâcî Efendi-Hayatı ve Eserlerinin Tedkîki”, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

Tercümân-ı Hakikat, Nr. 1393, 2 Şubat 1883

-----Nr. 1399, 9 Şubat 1883

-----Nr. 1405, 16 Şubat 1883

-----Nr. 1411, 23 Şubat 1883

-----Nr. 1418, 3 Mart 1883

- Nr. 1434, 22 Mart 1883
 -----Nr. 1434, 22 Mart 1883
 -----Nr. 1446, 5 Nisan 188
 -----Nr. 1452, 12 Nisan 1883
 -----Nr. 1555, 13 Ağustos 1883

TOLASA, Harun (2002), *Sehî, Lâtîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Akçağ Yay., Ankara.

TÖKEL, Dursun Ali (2015), "Tezkire Yazarı Diyor ki: Mahlasların Anlamı Dilimizin Perdelerindedir", *Türk Dili*, (767-768) s. 263-270.

TÜRKYILMAZ, Necla (2018), "Klasik Şiir Üzerine Yapılan Tenkit Termilojisine Bir Örnek: 'Rengin'", *Turkish Studies*, (28), s. 1001-1021.

EK: Mehmet Emîn Bey'in Farklı Mahlaslarla Yazdığı Üç Gazeli

1. Gazel:

Fâ' i lâ tün/ fâ' i lâ tün/ fâ' i lâ tün/ fâ' i lün

Hâlîme Tîmûr ü Cengîz ü Hülâgû ağladı
 Cân yakıp kanlar içen cellâd-ı bed-hû ağladı

Gülşen-i sînem perîşân olduğın gördükde hep
 Lâle vü sünbül gül ü ezhâr-ı hoş-bû ağladı

İñledi âhımla bi'l-cümle vuhûş-ı kûhsâr
 Yandı hep tağlar baña eşcâr-ı hod-rû ağladı

Çâresiz bir haste-i hicrim *Emînâ* öyle kim
 Derdime merhem terahhüm itti dârû ağladı (Mehmet Emin Bey, 1302: 77)

2. Gazel:

Fâ' i lâ tün/ fâ' i lâ tün/ fâ' i lâ tün/ fâ' i lün

Vakf-ı dîdâr-ı cemâl-i yârdır gönlüm gözüm
 Müstefîz-i ma'la'u'l-envârdır gönlüm gözüm

Gördüğü esrâr-ı Hâk u ma'rifet hayrânıdır
 Nâzır-ı âyîne-i esrârdır gönlüm gözüm

Derk ider la'lünde muzmer olduğın feyz-i Mesîh
 Vâlih-i şun'-ı yed-i Settârdır gönlüm gözüm

Ma'nevî biñ 'âlem-i taḥkîki seyr eyler turur
 Şûretâ şâbit faḫaḫ seyyâredir gönlüm gözüm

Nâle vü âhım şadâ-yı cuşış ü eşkim hazîn
 Yek-sirişt-i mâye-i ekdârdır gönlüm gözüm

İtmek olmaz hâşılı 'Aşkî baña inkâr-ı 'aşk
Kim hemîşe mâ'il-i ikrârdır gönülüm gözüm (Mehmet Emin Bey, 1302: 69-70)

3. Gazel:

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

Şeker-handeñ bedâ'atde müşâbih feyz-i Mevlâ'ya
Gören bu bid'atı lâ-havle-h'ândır Haq Te'âlâya

Temâşâ-yı cemâliñden şafâ-yı rûh olur hâşıl
Naşıl toysun gönül bir böyle rûhânî temâşâyâ

Süveydâ levhine biñ dürlü sevdâ oldı naqş-efken
Düşünce reng-i târ-ı kâkülün levh-i süveydâyâ

Baña beytü'l-hazende nahl-i qaddiñ cilve-peymâdır
Hayâlimde döner beytü'l-hazen Ṭûr-ı tecellâyâ

Hümâyî-veş maqâmım Qâf-ı kûy-ı Sidre-sâyeñdir
Emîn-i vahy-i 'aşkım cebhe-sâyım beyt-i 'ulyâyâ (Mehmet Emin Bey, 1302: 73)